

Dr. Franc Križnar

SLOVENSKO GLASBENO ŠOLSTVO IN TOVRSTNA GLASBENA PISMENOST

Od zgodovinskega razvoja in iz preteklosti v sedanost ter prihodnost

NAMESTO UVODA

Že definicija glasbe kot dela umetnosti ali kot ene od »*septem artes liberales* – sedmih svobodnih umetnosti« – *trivij*² (gramatika, retorika in dialektika) in *kvadrivij*³ (aritmetika, astronomija, geometrija in glasba; Slovar tujk, 2002) – je večplastna, večpomenska; saj gre za zapovrstje minljivih zvočnih dogodkov, ki jih je uredil človek in ki v svojem poteku oblikujejo realni čas, medtem ko je način njihove razporeditve povezan z zgodovinskim časom. Zvočno gradivo (dogodki kot toni, zvoki, šumi in pavze) ter dimenzija (potek v času) dajeta glasbi značaj nekakšne dvojnosti, kajti gradivo sprva razen samega sebe ne predstavlja ničesar. Časovna razporeditev pa je do najmanjših podrobnosti celo številčno opisljiva ali pa je celo posnetek že danih številčnih razmerij. In vendar ta ista zvočnost sproža pri poslušalcu neskončne možnosti spekulativne interpretacije slišane in identifikacije s slišanim. Če naj bi glasbo razumeli drugače kot čisto emocionalno, potem moramo poznati okoliščine, v katerih je nastala, zlasti njen zgodovinski razvoj in položaj, s tem povezano pa tudi njeno funkcijo. Te funkcije so lahko zavoljo imanentno nedoločljive dvojnosti glasbe raznovrstne: glede na različna naziranja naj bi glasba spravljal človeka v stik s kozmosom (primitivna ljudstva), odsevala svetovni red (pozna antika in evropski srednji vek), nanj vplivala (zgodnja kultura glasbe na Kitajskem in v Indiji), hvalila boga in naravnavala človekovo vernost (kultna glasba), vzgajala in kvarila človeka (Platon), vzbujala bojevitost (vojaška glasba), nudila užitek (Epikur), zabavala (zabavna glasba), spodbujala k plesu (plesna glasba), posnemala naravo (programska glasba), opisovala dogodke (simfonična pesnitev), odsevala človeške strasti (baročna opera), nakazovala občutke (romantika) ali pa se pojavljala kot »čista umetnost« oz. umetniška glasba, brez vsakršne druge funkcije (absolutna glasba).

KAJ POMENI GLASBENA PISMENOST?

V zvezi z glasbeno pismenostjo moramo najprej omeniti poglobitveni znakovni fenomen, ki od vseh tovrstnih

posebnosti nastopa samo v glasbi oz. njeni umetnosti in s tem tudi pismenosti. Gre za (posebno) grafično znamenje ali celo skupek znamenj za ton. Glasbeni zapisi so sestavljeni iz (notnih) znakov za določanje višine in dolžine tona, pavz in še drugih posebnosti; kot so npr. znaki za dinamiko, tj. razvrstitev stopenj jakosti in celo nauk o tem (glasnost), in agogiko, ki pomeni v glasbi izraz za različne modifikacije tempa za drobne spremembe v hitrosti izvedbe (pohitevanje in zaostajanje), s katerimi (določena) interpretacija doseže močnejši izraz in plastičnost le-tega. Notna pisava, ki izhaja neposredno iz (glasbenih) not, pa pomeni pismeni zapis glasbe. Ta je od svojega nastanka s prvotnim črkovnim zapisom *nevm* za koral (od 8. stol. dalje) doživel neverjeten razvoj. Potem, ko je Guido iz Arezza 1028 vpeljal (prve) štiri linije, črte, je z uporabo notnih ključev pred črtovjem (prvič) omogočil zapisati absolutno tonsko lestvico. Prav iz že omenjenih *nevm* pa se je ok. 1200 razvila kvadratna notacija, ki jo še danes uporabljajo v koralnih zapisih. Tako je večglasna glasba ok. 1180 našla možnost zapisa v modalni notaciji. Zdaj so lahko določali tudi relativno tonsko trajanje. Ok. 1240 je modalno notacijo zamenjala še natančnejša menzuralna notacija. Inštrumentalna notna pisava med 14. in 18. stol. se je imenovala *tabulatura*.

Slika 1: Primer tabulature Škofjeloškega pasijona (za lutnjo ali/in čembalo), Menuet (orig. hrani NUK-GZ, Ljubljana).

¹ »Svobodne umetnosti«, vede, pri katerih snuje predvsem duh, ne pa ročna spretnost. Taka je npr. aleksandrinska (katehetska) šola (že med 2. in 5. stol. n. š. v okviru v Aleksandriji prevladujoče filozofije; ta je prvič poskušala združiti antično mišljenje s krščansko-judovskim oz. na splošno povezati verovanje z vednostjo; v: Veliki splošni leksikon DZS, 1. knj., A-Ch. (1997). Ljubljana: DZS, d.d., str. 81) že določila sedem takih umetnosti, ki so ostale ves srednji vek temelj klasične šole: gramatika, retorika, poetika, filozofija, aritmetika in geometrija, muzika, astronomija (v: Verbinc, F. (1968). Slovar tujk. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 67).

² V srednjem veku skupno ime za omenjene tri vede, ki so skupaj s kvadrivijem sestavljale sedem svobodnih umetnosti, pa tudi nižja stopnja srednjeveške elementarne šole s temi predmeti (v: Slovar tujk /2002/. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 1188).

³ V srednjem veku oznaka za štiri omenjene vede, ki so skupaj s trivijem sestavljale sedemero svobodnih umetnosti, pa tudi višja stopnja srednjeveških šol s temi glavnimi predmeti (v: ibid., str. 637).

Tonska višina je bila določena v obliki navodil za prijeme (za glasbila s strunami). Menzuralna notacija in tabulature pa so že poznale taktovske⁴ oznake. Današnja notna pisava pa je nastala v 17. stol. Pomeni sistem petih (notnih) črt s ključi pred njimi in z dodanimi pomožnimi linijami (spodaj in zgoraj). Na črte in med nje vpisujemo note, pavze, predznake, dodatne napotke, kot so tempo, dinamika, artiklucija idr.

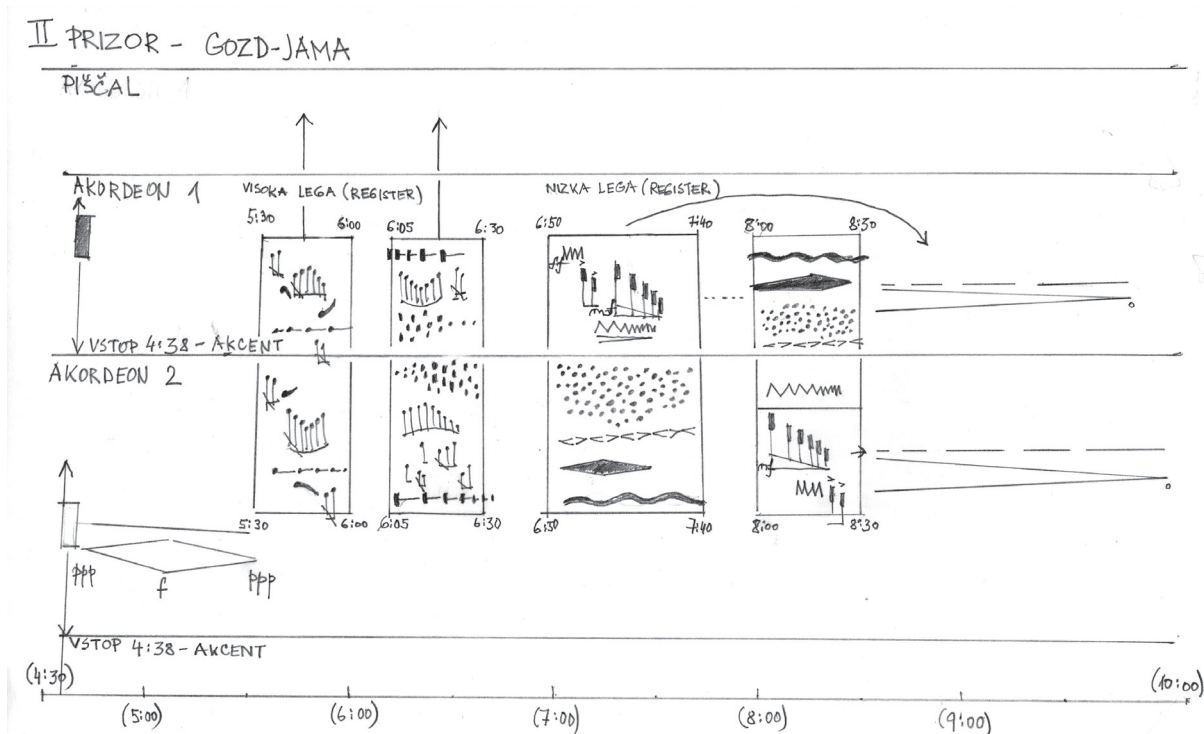

Slika 2: Primer »običajne« notne pisave (Vitja Avsec-bes. Niko Grafenauer, Pedenjsuita za 2-glasni otroški zbor s klavirjem, 1990 – začetek; v: Glasba v šoli in vrtcu/Notna priloga, L. XVI/2012, št. 1-2, Notna priloga, str. 7, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 2012).

Matematično natančno določanje višine, trajanja in jakosti, kakor ga npr. potrebuje elektronska glasba, pa je mogoče le s pomočjo elektronske partiture. Saj gre v

tem in teh primerih za konkretno glasbo,⁵ ki jo v dobršni meri še najbolj aktualizira elektro-akustična glasba. Ta deloma uporablja elektronsko proizvedeno zvočno gradivo, predvsem pa naravne šume, ki jih z montažo ureja in elektronsko spreminja; njen utemeljitelj je francoski skladatelj Pierre Schaeffer (1910–1995), ki je leta 1948 prvi začel eksperimentirati s priredbo in montažo šumov ter odkril nove ali celo najnovejše skladateljske možnosti in zanje razširil izrazna sredstva.

Poleg notne pisave, ki je najpomembnejši del ali element, za njeno branje in zapisovanje pa je za popolno glasbeno pismenost izjemno pomemben *sofeggio*.⁶ Gre za posebne pevske vaje za natančno zadevanje (petje ali/ in igranje) tonov, ki jih imenujemo z vokali ali solmizacijskimi⁷ zlogi. Zato to navadno imenujemo tudi *solmizacija*. Hkrati pa tudi to pomeni osnovni pouk pevskih, slušnih in ritmičnih vaj na podlagi cit. solmizacije, saj je to hkrati tudi učni predmet na srednjih in visokih (glasbenih) šolah. Prvič se je pojavil že v davnem 18. stol. v Italiji in Franciji. Že samo to, da gre pri glasbeni pismenosti za zapis in za povsem različno oz. drugačno branje (tj. petje ali/in igranje) po teh zapisih, samo poudarja zapletenost celotne (glasbene) pismenosti, ki je za razliko od običajne

Slika 3: Primer sodobnega (elektroakustičnega in elektronskega glasbenega) zapisa – glasbene grafike (Bor Turel, Med štirimi, glasba za neandertalsko piščal, dva akordeona, sempler in Elektroakustični posnetek v štirih prizorih; rkp. 2011).

⁴ Takt je notacijska razdelitev tonskega poteka na enakomerno zaporedje enako dolgih poudarjenih (težkih) in nepoudarjenih (lahkih) časovnih enot (dob), tj. na časovno enake skupine. Takte ločujejo taktnice, označujejo pa jih taktovski načini (ulomkovo število, kjer števec kaže število dob, imenovalac pa njih ritmično vrednost). Takti se zato delijo v dvodelne, tridelne in mešane. Odtod izhaja tudi taktiranje, ki pomeni nakazovanje taktov z roko, pomagalo zanj pa je taktirka.

⁵ Iz franc. *musique concrète*.

⁶ Ital.

⁷ Gre za sistem poimenovanja lestvičnih stopenj: c, d, e, f, g, a, h, (c) s solmizacijskimi zlogi: (ut)do, re, mi, fa, sol, la, si (/ut/do).

pismenosti dokaj sestavljena in hkrati zapletena ali kar dvojna. Zagotovo gre za prikaz pismenosti, ki je nekako domena (poklicnih) glasbenikov: pevk in pevcev, instrumentalistov in instrumentalistk, (glasbenih) učiteljev in učiteljic in samo tistih glasbenih amaterjev oz. ljubiteljev, ki so bili deležni osnovnega, srednjega ali/in visokega glasbenega šolanja.

IN MEDIAS RES

Kako je glasbena pismenost v Sloveniji primerljiva z glasbeno pismenostjo ljudi v Evropi in svetu? Odgovor na to vprašanje bomo dobili, ko bomo pregledali nekatere (vsaj grobe) statistične podatke vse od osnovnega glasbenega šolstva naprej. V osnovnošolskem sistemu namreč glasbena pismenost v okviru predmeta glasbena vzgoja ni predvidena. Torej so za tovrstno pismenost in slovenske poklicne in ljubiteljske glasbene dosežke izključno zaslužne le osnovne glasbene šole in seveda celotna piramida (slovenskega) glasbenega šolstva: od srednjih pa do visokih (tovrstnih) šol. Na prvem mestu tako po zgodovinskem pregledu kot po številčnosti so javne glasbene šole, četudi danes v Sloveniji deluje že kar enajst zasebnih (osnovnih glasbenih) šol, od teh pa jih kar devet izvaja tudi javnoveljavne vzgojno-izobraževalne programe: predšolska glasbena vzgoja, glasbena in plesna pripravnica ter še najbolj množično obiskana in tudi za glasbeno pismenost najbolj aktualna programa: glasba in ples. V 77 osnovnih javnih glasbenih šolah na Slovenskem so poleg že omenjenih glavnih predmetov, kot sta glasba in ples, pomembne še številne druge dejavnosti, ki se tako ali drugače povezujejo z njima, ju dopolnjujejo. Tako se učenci ob siceršnjem rednem (osnovnem in srednjem) šolanju razvijejo še v »kompleksne in kompletne« psiho-fizične osebnosti: sodelujejo v šolskih orkestrih in zborih, komornih in drugih skupinah, korepeticijah, na internih in javnih nastopih, tekmovanjih (na interni/krajevni, regijski, državni in mednarodni ravni), v glasbenih knjižnicah idr. Zadnji in podatki (www.stat.si/novica_prikaz.aspx?id=4531), za področje vzgojno-izobraževalne dejavnosti glasbenih šol v Sloveniji ob koncu šol. leta 2010/2011 in ob začetku šol. leta 2011/2012 so: glasbene šole je obiskovalo **25.486 učencev** (javne glasbene šole 24.037 in zasebne glasbene šole 1449 učenk in učencev), ki jih je učilo 1989 učiteljev in 68 korepetitorjev; en učitelj je torej poučeval povprečno 12,5 učenca, saj je specifična (glasbenega) šolstva skoraj v celotni vertikali individualni pouk (razen skupinskega pouka, orkestrrov, zborov, ansamblov, komornih skupin, plesa itd.). Od tega jih je bilo seveda največ vpisanih, torej se jih je posredno tudi glasbeno opismenjevalo 20.637 v programu glasba in 1249 na področju plesa. Skupno število redno vpisanih v vse programe glasbenega šolanja **letno narašča za približno 1 %**. V vrtcih (starost 1–5 let) pa je v glasbeno šolanje vključenih približno 74 % otrok. Med učečimi prevladuje zanimanje za instrumente s tipkami (7141 ali dobra tretjina vseh učencev). Od navedenih vpisanih učencev v glasbenih šolah jih je v preteklem šol. letu končalo (osnovnošolsko

glasbeno) šolanje 3236 ali slabih 10 % vseh šolajočih; od tega spet največ (1/3) pri premetu inštrumentov s tipkami. Od skupnega števila 2153 učiteljev in učiteljic jih je bilo 1297 žensk, kar kaže na feminizacijo tega (pedagoškega) poklica, in 856 moških. Ob dejstvu, da je bilo v istem času v redno osnovno šolo vpisanih približno **160.000 učencev**, statistično to pomeni, da se glasbeno opismenjuje okoli **6,25 %** šoloobvezne mladine. Če bi tem dodali še predšolske otroke, ki se glasbeno šolajo, bi se ta odstotek precej približal 10 %, kar je vsekakor veliko nad evropskim povprečjem in zato neke vrste fenomen. Odstopanje je veliko tako glede števila glasbenih šol kot glede števila vključenih učencev vanje, torej glasbeno pismenih ljudi. Ta odstotek se ne bi kaj dosti spremenil, če bi prišteli še dijake in študente (poklicnih) srednjih glasbenih šol in študentov glasbenih visokih šol: *Akademije za glasbo* in *Pedagoške fakultete* v okviru *Univerze v Ljubljani* in *Pedagoških fakultet Univerze na Primorskem* in v *Mariboru*. Nekateri (drugi) statistični podatki npr. navajajo dejstvo, da je npr. vsak 13. prebivalec Slovenije osnovnošolec, da pa je v zadnjem času (2000–2010) število osnovnošolskih otrok upadlo za 12 %. Nadalje je vsak 25. prebivalec Slovenije dijak, njihovo število pa je v zadnjih desetih letih upadlo za 22 %, delež vpisanih dijakov srednje šole pa se povečuje. Tako je v splošne in strokovne gimnazije vključenih 41 % vseh v srednje šole vključenih dijakov, nadalje pa je med prebivalstvom Slovenije »le« 6 % študentov, vsak drugi prebivalec v starostni skupini 19–26 let pa je študent. Število vpisanih v terciarno izobraževanje je npr. kar za 17 % večje kot pred desetimi leti, na vsakih 1000 prebivalcev pa je v Sloveniji 10 diplomantov.

SKLEP

Sklenemo lahko z ugotovitvijo, da je v Sloveniji skoraj 10 odstotkov prebivalcev glasbeno pismenih. Ti ohranjajo celotno poklicno glasbeno sfero: tri osrednje državne simfonične orkestre (*Slovenska filharmonija*, *Simfoniki RTV Slovenija* in *Mariborska filharmonija*), dve operno-baletni *SNG-Operi* v baletoma v Ljubljani in Mariboru (obe imata svoja poklicna pevska in baletna solistična ansambla, vsaka pa ima še svoj zbor in orkester), edini slovenski poklicni *Slovenski komorni zbor*, dva profesionalna pihalna orkestra – godbi: *Orkester slovenske policije* in *Orkester slovenske vojske*, pa še enega najstarejših evropskih in svetovnih plesnih orkestrrov *Big-band RTV Slovenija*. Tu pa je še vrsta poklicnih glasbenih združenj, na stotine posvetnih in cerkvenih zborov, pihalnih orkestrrov, plesnih ansamblov in folklornih skupin itd. Neke vrste nedokazana teza pa velja še glede tega, da deluje v tujini, torej v širnem svetu (po Evropi in drugod), še najmanj sto slovenskih glasbenih profesionalcev. V večini primerov gre za številne glasbeno pismene ljudi, glasbene profesionalce in amaterje, ki jim njihova specifična glasbena pismenost omogoča tovrstno (aktivno) delovanje. Ne smemo spregledati tudi več tisoč glasbeno izobraženih poslušalcev in obiskovalcev glasbenih in glasbeno-gledaliških ter plesnih prireditev, med katerimi

je kar precej glasbeno izšolanih in s tem tudi glasbeno pismenih ljudi. Na koncu poimensko omenimo vsaj vrh svetovno priznanih slovenskih glasbenih ustvarjalcev, med katerimi so: klarinetist Mate Bekavac, basist Julij Betetto, flautistka Irena Grafenauer, mezzosopranistka Marjana Lipovšek, violinista Igor Ozim in Miha Pogačnik, pozavnist Branimir Slokar, *Slovenski oktet*, pianistka Dubravka Tomšič Srebotnjak, *Trio Lorenz*, tenoristi Anton Dermota, Josip Gostič, Janez Lotrič⁸ idr.

Poleg najpomembnejših izobraževalnih oblik na področju glasbe (inštrumenti s tipkami, godala, brenkala, kljunasta flavta, pihala, trobila, tolkala, ljudska glasbila) in plesa so med cilji omenjenega izobraževanja poudarjeni še nekateri povsem zunajglasbeni kot npr.: »omogočanje osebnostnega razvoja učencev v skladu z njihovimi sposobnostmi in zakonitostmi razvoja; vzgajanje za obče kulturne in civilizacijske vrednote, ki izvirajo iz evropske tradicije; vzgajanje za medsebojno strpnost, spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi; skrb za prenos nacionalne in

občečloveške dediščine in razvijanje nacionalne zavesti ter vzgajanje za multikulturno družbo, hkrati pa razvijanje in ohranjanje lastne kulturne in naravne dediščine.«⁹

»Kljub temu, da je oblast brez posluha in naj bi ob zadnjih (2012) recesijskih predlogih celo razmišljala o ukinitvi (slovenskih) javnih glasbenih šol. /.../ V njih ne gre le za prostor, v katerem lahko nadarjeni otroci in mladina razvijajo svojo glasbeno nadarjenost, gre za področje izobraževanja, ki ima preprosto največ (pozitivnih) stranskih učinkov, dobrih tako za družbo kot za državo. /.../ Glasbene šole, kakršne poznamo v Sloveniji, pa so unikum v Evropi, saj nimajo dobrega vpliva le na glasbeno izobraženost državljanov. Spodbujajo dobre delovne navade, povezovanje med ljudmi, sodelovanje, solidarnost. Gre za pouk enega učitelja z enim samim učencem [v celotni vertikali glasbenega šolstva: od osnovne, prek srednje pa vse do visoke stopnje; op. avt.], za najbolj oseben pristop, kar lahko obstaja« (Dnevnik, 2012: 1-2).

KRATICE

d. d. ... delniška družba

DZS ... (nekdanja) Državna založba Slovenije (v Ljubljani), danes: DZS (v Ljubljani)

NUK-GZ ... *Narodna in univerzitetna knjižnica – Glasbena zbirka* (v Ljubljani)

RS ... Republika Slovenija

RTV S ... Radiotelevizija Slovenija

SNG ... Slovensko narodno gledališče

LITERATURA IN VIRI

Dnevnik (2012). Ljubljana: L. 62/2012, št. 232, 6. 10. 2012.

Glasba v šoli in vrtcu. (2012). Notna priloga, L. XVI/2012, št. 1-2, Ljubljana, Zavod RS za šolstvo.

Križnar, F. in Pinter, T. (2002). *Sto slovenskih glasbenikov*. Ljubljana: Prešernova družba.

Slovar tujk (2002). Ljubljana. Cankarjeva založba.

Spletna stran: www.mizks.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_predskolsko_vzgojo_in_os... z dne 17. 10. 2012 (izpis hrani avtor).

Spletna stran: www.stat.si/novica_prikaz.aspx?id=4531 z dne 23. 10. 2012 (izpis hrani avtor).

Statistični podatki Ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo in šport v Ljubljani (spletna stran: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/09_izobrazevanje/05_09096_osn_glasb z dne 23. 10. 2012 (izpis hrani avtor).

Statistični podatki Statističnega urada RS v Ljubljani za leti 2011 in 2012 (izpis hrani avtor). Veliki splošni leksikon DZS, 1. knj., A-Ch (1997). Ljubljana: DZS, d. d.

Verbinc, F. (1968). *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeve založba.

⁸ V: Križnar, F. in Pinter, T. (2002). *Sto slovenskih glasbenikov*. Ljubljana: Prešernova družba, str. 17.

⁹ Zakon o glasbenih šolah, čl. 2 (Uradni list RS, št. 19/00 z dne 3. 3. 2000).

POVZETEK

Fenomen slovenskega glasbenega šolstva, ki je še najbolj zaslužno poleg drugih rezultatov tudi za glasbeno pismenost pri nas, gre ocenjevati tudi po ustreznih in relevantnih tovrstnih rezultatih. Glasbena pismenost je namreč, tako kot velja to npr. za jezik gluhih in gluhonemih, neke vrste posebni »znakovni« sistem, ki tako ali drugače (poleg drugih strokovnoteoretičnih glasbenih predmetov) pomeni glasbeno pismenost. Tu ne gre le za najbolj popularne in največkrat omenjene *note* oz. notne znake, ampak tudi za *solfeggio* (tj. posebne pevske vaje za natančno zadevanje tonov), kar vse skupaj šele pomeni tudi glasbeno pismenost: torej pisanje in branje not oz. notnih znakov (branje je podloženo z vokali ali posebnimi solmizacijskimi zlogi). Razprava sloni tudi na relevantnih statističnih podatkih, ki kažejo, koliko prebivalcev Slovenije (tudi v primerjavi z Evropo in svetom) je na podlagi teh kriterijev tudi (glasbeno) pismenih.

Gljučne besede: glasbena pismenost, note/notni znaki, solfeggio, pisanje in branje (not)

ABSTRACT

The phenomenon of Slovene music schools should be assessed according to appropriate and relevant results. It should be noted that these schools are the most meritorious for music literacy apart from their other results. Music literacy is like the language of the deaf and the deaf-mute a special type of »sign« system that (beside other theoretical music subjects) refers to music literacy. It is not only about the most popular and the most frequently mentioned notes or note symbols but also about solfeggio (i.e. special music exercises for hitting the right tone). All these issues are involved in music literacy, i. e. writing and reading notes or note symbols (reading is underpinned by vocals or special solmisation syllables). The discussion is based on relevant statistical data that indicate how many inhabitants of Slovenia (compared to Europe and the world) are music literate according to these criteria.

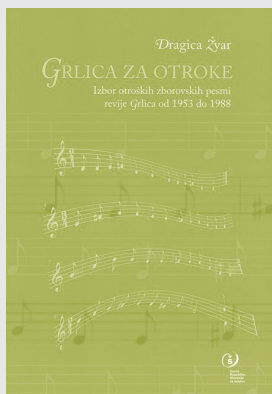
Key words: music literacy, notes/note symbols, solfeggio, writing and reading notes

Dragica Žvar

GRLICA ZA OTROKE

Izbor otroških zborovskih pesmi revije Grlica od 1953 do 1988

2012, ISMN 979-0-709015-06-1, 440 strani, 36,90 €

»Vrednost dela vidim predvsem v obuditvi spomina na bogato zakladnico slovenske otroške zborovske literature, ki jo hrani revija Grlica in ki bo s pričujočim delom dr. Dragice Žvar spet postala dostopna glasbenim učiteljem na osnovnih in glasbenih šolah. Učiteljem bo olajšano delo pri izbiranju pesmi z dodanimi teoretičnimi izhodišči.«

Iz recenzije zasl. prof. dr. Primoža Kureta.

Informacije in naročila:

- po pošti: Zavod RS za šolstvo, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana
- po faksu: 01/3005199
- po elektronski pošti: zalozba@zrss.si
- na spletni strani: <http://www.zrss.si>

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo